

Kennedy György

A MÚLT SZÁZAD KIEMELKEDŐ OPERAÉNEKESE

méltató sorok Székely Mihályról ¹

Sok zenekritikus – többek között Rudolph Bing - szerint Székely Mihály nemcsak a múlt század leggyönyörűbb mély basszushangjával rendelkezett, hanem interpretációs képessége és a zeneértése is tökéletes volt.² Képes volt elkápráztatni kollégáit, képes volt megigézni közönségét. Az 1930-as, 40-es és 50-es években bárhol lépett fel, egyfajta Székely-kultusz ütötte fel a fejét az operarajongók körében. Szerették hangjának tónusát, amely egy csodálatos orgona telt, bársonyos hangzásához, vagy inkább a legnagyobb olasz hangszerkészítők által készített nagybögő hangjához hasonlított. Éneklése, interpretációja, kiemelkedő színpadi jelenléte és kivételes színpadi tudása nagy hatással volt mindazokra a szerencsésekre, akik látták és hallották őt.

Székely Mihály négy évtizeden át volt a magyar operajátszás egyik oszlopa. Jól ismert aranyműves fiaként 1901. május 8-án született egy magyar kisvárosban, Jászberényben. Szülei szerették a zenét, bár egyikük sem részesült formális zenei képzésben. A sors talán úgy rendelte, hogy Székely művész legyen, színházi ember. Középiskolai tanulmányai befejezése után Budapestre költözött, ahol nagybátyjánál, egy magas rangú rendőrnél lakott. Mindössze 19 éves volt, amikor 1920-ban egy férfi kvartett tagjaként először lépett színpadra. Népszerű dalokat énekeltek a Royal Orfeumban, a magyar főváros akkoriban jól ismert éjszakai mulatójában.

A mulatóbeli elfoglaltság csak rövid ideig tartott. Nagybátyja tanácsára Székely Mihály meghallgatást kért László Gézától, az ország egyik legjobb énektanárától, akinek tanítványa volt többek között Pataky Kálmán, Németh Mária, Anday Piroska. Elképesztő módon Székely Leoncavallo Mattinataját énekelte az eredeti tenor hangfekvésben, ami egyvonalas „a” hangon ér véget. László megjósolta, hogy ha Székely nála tanul, első osztályú basszistát képez belőle. A mester betartotta a szavát. Sok igazán kiemelkedő basszusénekes volt honfitársai között – Ney Dávid, Kálmán Oszkár, Ernstner Dezső, Koréh Endre – de Székely lett és marad a mai napig az eszménykép, akihez mindenki mást mérnek.

1923. május 28-án debütált a Bűvös vadász Remetéjének szerepében. A következő 40 évben 84 szerepet énekelt, ebből 54 az állandó repertoár főbb szerepeihez tartozott. Pályája során csak Budapesten 1324 előadásban énekelt. Nem akart külföldön élni: 1925-ben nem túl bölcsen elutazásának előestéjén mondott vissza egy hatéves szerződést a bécsi Staatsoperrel. Azután a politikai helyzet Magyarországon tartotta karrierjének legnagyobb részében. De azért sok külföldi szerződése volt. 34 előadásban énekelt a Metropolitanban (1947-1950), volt Fafner (A Rajna kincse és Siegfried), Sparafucile, Fiesco, Marke és Hunding. 1949-ben San Franciscóban és Los Angelesben lépett fel, Marke király, Hunding, Ramfis és

---

¹ A cikk eredetileg The Record Collector c. Londonban megjelenő zenei szakfolyóirat számára készült. Fordította: Kiss Henriette.

² A cikk szerzője hálásan köszöni az észak-karolinai egyetem könyvtárigazgatójának Andrew Farkasnak hatékony szerkesztői közreműködését. Ugyancsak köszönettel tartozom John Penninonak, a Metropolitan Opera helyettes levéltárosának, Julia Ariesnek, a Glyndeboune-i Fesztivál Opera levéltárosának, a Rodgers and Hammerstein Hangarchívumnak, a New Yorki Művészeti Könyvtárnak, Szerző Katalinnak, az Országos Széchényi Könyvtár osztályvezetőjének és a Muzsika c. folyóiratnak cikkek, kritikák átadásáért. Végül, de nem utolsó sorban különösen hálás vagyok azért, hogy elolvashattam Várnai Péter zenetörténész Székely Mihályról szóló könyvét. Segítségével számos életrajzi és több kritikai adatra találtam rá, olyanokra, amelyek bővítették és kiegészítették saját ismereteimet.

Sparafucile szerepében. Amint Arthur Bloomfield elismerte a San Francisco-i opera történetét tárgyaló könyvében: „Hoztak egy magyar basszust, Székely Mihályt, akiről kiderült, hogy az egyik legkiválóbb wagneriánus a társulat történetében”.

1957 és 1961 között évente Glyndebourne-ban is fellépett. Hetvenöt előadásban szerepelt Osminként, Sarastroként, Roccóként és Bartolóként (Figaro házassága). Fellépett Berlinben, Párizsban, Bécsben, Milánóban, Rómában, Moszkvában és sok magyar vidéki színházban is. New Yorkban énekelt Hundingjáról így írtak: „rendkívüli gazdagságú basszushang, amely lelkes fogadtatásra talál”. A Theater World bírálója az 1957. évi augusztusi számban, Angliában énekelt Sarastrojáról írta, hogy „Székely Mihály hangja kiemelkedő volt öblös mélységeiben és a tónus nemességében.” A közönség, sőt a kollégák elismerése sem váratott sokáig magára.

Titta Ruffó Budapesten vendégszerepelt 1925. április 13-án, Rigoletto szerepét énekelte. Székely Mihály ebben az előadásban Sparafucileként lépett fel. Az olasz bariton a beszámolók szerint azt mondta, hogy soha nem hallott és valószínűleg soha nem is fog olyan hangot hallani, mint amilyen Székelyé.

Érdemes azt is megjegyezni, hogy az általában szigorú és megalkuvást nem ismerő Bartók Béla átírt néhány szakaszt a Kékszakállú zenéjében azért, hogy a szerep megfeleljen Székely hangterjedelmének. Ezzel a nagylelkű gesztussal ennek a megragadó szerepnek az egyik legnagyobb képviselőjét adta a zenei világnak Bartók. Székely Mihály fellépései ebben a szerepben legendások voltak; szerencsére három különböző felvétel is őrzi ezeknek a fellépéseknek az emlékét Ferencsik János, Doráti Antal és Georges Sebastian vezényletével.

Székely lemezre vett művészeti hagyatékának nagy része nehezen hozzáférhető. A New York Public Library Rodgers and Hammerstein hangarchívuma 546 címet sorol fel, de néhány ezek közül a Hungaroton kiadótól, vagy magángyűjteményekből származó különböző katalógusszámok alatt szereplő duplum. A „Klemperer Budapesten” sorozatban fellelhető egy teljes Fidelio (Rocco), Varázsfuvola (Sarastro) és Szöktetés a szerájból (Osmín), rövidített változatban a Don Giovanni (Leporello) és a Nürnbergi mesterdalnokok (Pogner). Fiescóját egy Met előadás őrzi (1950. január 28.) Varnayval, Warrennel, Tuckerrel és Valdengóval. Több stúdiófelvételt újabban áttették cd-re. Hangjának szép mintáját kínálják ezzel, elsősorban életének utolsó évtizedéből. Osmín, Leporello, Sarastro, Don Basilio, Fülöp király, Gremin báró, Koncsak kán, Ochs báró és mások főbb áriáiban hallhatjuk őt. Mindegyik ária mutatja hangterjedelmét, különösen Osmín áriája a kitartott alsó „d”-vel és Schubert A halál és a lányka című dalának tolmácsolása.

Székely a Magyar Állami Operaházban énekelt Don Carlosszal ünnepelte pályafutásának 40. évfordulóját. Az előadás végén huszonkétszer tapsolta ki a közönség a függöny elé a huszonötperces álló ováció alatt. Egy sajtótájékoztatón Székely azt mondta, szeretne még néhány szerepet elénekelni, de igazán egy mesteriskolát szeretne létrehozni, ahol fiatal kollégákat tanítana az éneklés művészetére.

Kívánsága nem teljesült. Hosszú szünet után még egy Fiescót énekelt 1963. március 5-én. Fiesco első sorában ezt éneklé: „A te l'estremo addio, palago altero” („Utolszor búcsúzom tőled, büszke palota”). A közönség soraiban senki sem gondolta, hogy ezek a szavak voltak Székely búcsúszavai művészi otthonától. Az előadás utáni napon Székely befeküdt a kórházba egy operációra. Halott volt, amikor leemelték a műtőasztalról.

A Székely sikeréről és népszerűségéről szóló minden elemzésnek a hanggal kell kezdődnie és végződnie. A kritikusok sokat írtak varázslatosan telt hangjáról, gyakran hasonlították orgonához, vagy jellemezték így: „igazi zenei hangszer, egy daloló cselló”. Énekesi tanulmányait lerövidítette hangjának természetes elhelyezése, a tanulás könnyedsége és a vele született muzikalitás. Amit sok énekes csak nagy erőfeszítések árán ér el – légzőtechnika, támasz, a vokális rezonancia megtalálása és elhelyezése, a skála végigéneklése törés nélkül – , azt Székely könnyedén szerezte meg és megtartotta a végsőkig. A gyönyörű

hang természeti jelenség volt, de csak az alapot jelentette, amire Székely, az opera- és koncerténekes előadóművész művészetét építette.

Egy kritikus megjegyezte Székely Metropolitanben énekelt Marke királya után, hogy a legmeglepőbb dolog az előadásában éneklésének természetessége. Valóban, úgy használta a hangját, ahogy a természettől kapta: mindenfajta mesterkéeltség és hangképzési fogás nélkül. Aki hallotta őt énekelni, azt érezte, hogy nem tudna másképpen énekelni. Talán csak a szlávok között akadnánk olyan basso profundóra, aki a kontra-oktávot ilyen tömören, szépséggel és ilyen pompás könnyedséggel és erővel énekelné. Legjobb estéin az ismert operairodalom alsó „f”, „e” és „d” hangjainak kiéneklésével úgy elbűvölte hallgatóit, hogy nem akartak hinni a fülüknek. Ránki György, hogy kihasználja Székely teljes hangterjedelmét, a Pomádé király új ruhájának magyar operaváltozatában az alsó „c” alatti „a” hangot írt a királynak, hogy megmutassa Székely Mihály hangját.

Képtelenség egy rövid cikkben igazságot szolgáltatni egy 84 szerepből álló repertoárnak. A bemutatásnak Székely legjobb alakításainak reprezentatív csoportjára kell korlátozódnia. Amikor Erich Kleiber a Szöktetést készítette elő a Magyar Királyi Operaházban az 1936. január 9-i előadásra, különösen sokat segített Székelynek Osminja újragondolásában. A hagyományos koncepció aljasságával és erőszakával szemben Székely Osminja nagyranőtt gyereknek tűnt, gyermeteg naivitással, fantáziával és túlzásokkal. Ilymódon Osminja humanitást és mélységet nyert, komikus figurává vált, akinek bohóckodásai nemcsak szórakoztattak, hanem egyfajta jóindulatú szánalmat is keltettek. Székely még azt az aljas érzést is képes volt komikussá változtatni, amikor Osmin vágyakozása Blondchen után bosszúvágygá változik. Osminja ártalmatlan óriás volt, inkább szeretetre méltó, mintsem félelmetes. A szerep tökéletesen illett hangjához és hangterjedelméhez. Amikor Osminját Glyndebournebe „exportálta”, Adam Bell ezt írta az Observerben megjelent kritikájában (1957. július 28.): „A Seraglio glyndebourne-i előadása minap nem volt különösebben kiváló, kivéve Székely Mihály remek Osminját.”

Mindössze 32 éves volt, amikor először énekelte Fülöp királyt a Don Carlosban Sergio Failoni vezényletével. Az operát az 1860-as évek óta nem vitték színre Budapesten, és az 1934. március 29-i premier volt az első előadás a Magyar Királyi Operaházban. A fiatal Székely mindenkit meglepett briliáns éneklésével és Verdi gondterhelt királyának jellemábrázolásával. Mindenekelőtt muzikalitását csodálták nagyon. Ha Osmin volt a legjobb alakítása a komikus repertoárban, akkor Fülöp király, Osmin ellenpárja, volt a csúcspontja tragikus szerepeinek. Jellemrajz, éneklés és színjátás életreszóló élmény volt a néző számára. Kerek arca ellenére Székelynek sikerült a (maga készítette) maszkiával arcát hasonlóná tennie Tizianónak a spanyol királyról készített portréjához. Fekete öltönye fehér gallérjával, ősz hajával és szakállával, összezárt ajkaival és szemeivel úgy nézett ki, mint egy igazi Habsburg uralkodó. Jelenetről jelenetre a hang és az interpretáció érzékeltette az összetett jellem érzelmeinek teljes skáláját: a zsarnoktól a megcsalt férjig, a királyi pártfogótól az inkvizíció kelletlen bábjaig. Végig, minden jelenetben és szituációban, Székely, az énekes mélyen emberi királlyá változott.

1937. június 11-én a Simone Boccanegra magyarországi bemutatóján Failonival a pulpituson „a színpad ragyogott a romantikus színektől. A tiszteletet parancsoló nemes úr, Fiesco komor volt és büszke, kolosszális óriás Székely Mihály alakításában.” – írta a Pesti Napló kritikusja az előadás másnapján. Több mint egy évtizeddel később, 1949. november 29-én Harriett Johnson a New York Postban ezt írta: „Székely Mihály rendkívüli basszushangja szokatlanul meggyőző volt tegnap este Fiesco szerepében. Mind hangszínből, mind zengésből gazdag a hangja. Jelenléte valóban kitüntette a Simone Boccanegra repertoárra való visszatérését.” A prólógusban Székely nagy hatást tett a belépőjével, magával az áriával és a Simonéval énekelt duettjével. Amikor, az utolsó jelenetben, a kibékülés után Fiesco bejelentette Simone halálát Genova népének, alig maradt szem szárazon a közönség soraiban.

A korabeli kritikák sorát Székely New Yorki és glyndebourne-i fellépéseinek beszámolóival zárjuk:

„Marke király szerepének Székely úrnál nagyszerűbb képviselőjét nem lehet elképzelni. Székely hatalmas, de rendkívül hajlékony basszushang tulajdonosa, a hangja lehetővé teszi, hogy halkan is éppoly hatásosan énekeljen, mint hangosan, anélkül, hogy veszítene kifejező erejéből. Sőt, egyenletesen és tisztán énekel, amelyek egy Wagner basszus olyan tulajdonságai, amelyek létéről is elfelejtkeztünk már. (New York Herald Tribune, 1948. január 4. Jerome D. Bohm)

„Székely Mihály természetes Hundingja volt az egyik legjobb dolog tegnap a Metropolitan Walkűrjében.”
(The New York Sun, 1948. január 10., Irving Kolodin)

„A tökéletes Sarastro, aki a nagyszerű rezonanciát jóindulatú bölcsességű hangulattal ötvözi, és képes két nehéz, egyszerűnek tűnő áriát megtölteni étellel és tartalommal, úgy tűnik, távoli álom. Székely Mihály azonban megközelíti ezt az álmot az ékesszóló zengésével, különösen az „Isis und Osiris”-ben, amely kiegyensúlyozottabb, mint az „In diesem heil'gen Hallen”-ja. Beszédhangja nemesen cseng, máskülönben közelebb jár a földhöz, mint a magas régiókhoz.” (Stage, 1960. augusztus 11., A.M.)